

LEGĂTORI DE CĂRȚI DIN JUDEȚUL BUZĂU (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA – SECOLUL AL XIX-LEA)

Daniela LUPU

O mare parte dintre vechile cărți de cult existente în colecțiile din județul Buzău și-au păstrat legăturile originale realizate în secolele XVIII-XIX. Cum în trecut cărțile ieșeau din tipografie doar broșate (cu coperte de hârtie), îi revenea cumpărătorului obligația de a le îmbrăca cu coperte solide, menite să le protejeze și să le sublinieze sacralitatea. Pentru aceasta proprietarul apela la o **persoană care cunoștea meșteșugul legătoriei, la un legător**¹. Fie că legau cartea pentru prima dată, fie că îi reparau sau reînnoiau vestmântul, munca legătorilor era importantă și prețuită în comunitate, de aceea cercetarea lor se impune ca o necesitate pentru cunoașterea impactului carte-societate la Curbura Carpaților.

Subiectul legătorilor de carte din această zonă nu a fost încă investigat², deși numele lor sunt pomenite în treacăt în lucrările care valorifică însemnările pe cărțile vechi din patrimoniul județului. O categorie aparte a însemnărilor făcute de-a lungul timpului pe filele cărților bisericești consemnează momentul în care o carte sau alta a fost legată sau reparată. Însemnările de acest gen reprezintă un izvor prețios pentru cercetarea legătoriei medievale și moderne pentru că ele conțin deseori nume de legători, de comanditari, informații referitoare la preț și motivația legării. Demersul nostru

¹ **Legarea** unei cărți presupune două etape: legarea propriu-zisă (**compactarea**) și **ornamentarea**. Compactarea constă în coaserea filelor în caiete (fascicule) cu fir de in sau cânepă cu diferite tipuri de cusături; această operațiune se realiza de obicei în atelierul tipografic. Așadar cărțile ieșeau din tipografie fără coperte propriu-zise. Legătorul era cel care aplica volumului suportul de protecție: tăbliile de lemn, mai târziu copertele de carton. Acestea erau apoi învelite în piele (din secolul al XIX-lea și în pergamoid) pe întreaga suprafață sau doar pe o parte. Tot el decora învelitoarea de piele a copertelor și cotorului cu ustensile speciale numite „fiare”.

² Potențialul de explorare al acestui domeniu puțin abordat în literatura de specialitate a fost semnalat și de Alexandru Gaiță, experimentat cercetător al patrimoniului buzoian de carte veche (*Scurtă notă asupra legătoriei de carte la români*, în „Muntenia”, IV, nr. 437/05-06.04.1994, p. 3).

a pornit de la însemnările care consemnează legarea publicate până în prezent coroborate cu cercetarea proprie în colecțiile de carte veche din județul Buzău, cu ocazia documentării pentru realizarea expoziției: *Veștmintele cărților vechi. Legătura de carte între artă și meșteșug*. Gândită ca o incursiune în istoria legătoriei de carte, de la legătoria artizanală din epoca medievală, până la apariția legăturilor industriale (mecanizate) la sfârșitul secolului al XIX-lea, expoziția a fost ilustrată cu ferecături, legături în piele și legături moderne (editoriale, de colecționar, de artă) selectate din colecțiile Muzeului Județean Buzău, Episcopiei Buzăului, Bibliotecii Colegiului „B. P. Hașdeu” și mănăstirii Ciolanu³.

Pe fundalul istoriei legătoriei medievale din Țara Românească, ne propunem să scoatem din uitare numele legătorilor semnați în însemnările de pe cărțile din patrimoniul județului Buzău, necunoscute literaturii de specialitate⁴, să aflăm cine sunt comanditarii, care este prețul legării unei cărți și să estimăm distanța dintre o legare și alta. Vom căuta urmele vechilor ateliere de legătorie mănăstirești și pe cât va fi posibil vom ilustra expunerea cu imaginile legăturilor care au supraviețuit timpului.

Cele mai vechi legături din piele păstrate la noi au fost lucrate la comanda domnitorilor, ierarhilor și marilor boieri pentru cărțile liturgice donate mănăstirilor și bisericilor. Deși, ca meșteșug, legătoria este mai veche decât tiparul⁵, cercetarea vechilor legături în piele sau în metal (ferecături) este mai puțin oglindită în istoriografia cărții românești vechi. Încă din 1929, Nicolae Iorga atrăgea atenția asupra necesității studierii acestui aspect al culturii noastre vechi: *„Arta legătorilor de cărți, pe cari-i găsim cu numele în documentele noastre din secolul al XVII-lea înainte, n-a fost încă ținută în samă. Ea a dat totuși produse remarcabile, și a le înfățișa e o datorie atâta vreme cât se păstrează intacte, cu miile, vechile cărți de slujbă. Numai atunci se va putea*

³ Expoziția a fost organizată la Muzeul Județean Buzău în perioada 25 iunie-10 iulie 1998.

⁴ În *Indexul legătorilor români din însemnările de pe carte veche românească (1631-1827)* este menționat doar un singur meșter din Buzău: popa Tancu. în 1833 (*Instrucțiuni de completare a Fișei analitice de evidență pentru bunuri culturale mobile – carte și manuscris*, București, 1985, p. 224).

⁵ Strămoșii legăturii sunt cutiile de lemn sau tocurile din piele sau pergament numite *paenula*, care protejau rulourile de papirus sau pergament. „Cărțile” egiptenilor, grecilor și romanilor au avut formă de rulou până în secolele IV-V. Termenul legător vine din latinescul „ligatores”, atestat pentru prima dată în secolul al VII-lea, care desemna pe cei ce legau cu fire de în bucățile scrise de pergament sau papirus pentru a forma un rulou.

*scrie istoria acestei arte care a avut la noi o însemnată înflorire*⁶.

Acest nou câmp de investigare va fi abordat și de alți cercetători, care vor aduce contribuții însemnate în studierea legăturilor primelor cărți tipărite la noi: P.P. Panaitescu, Virgil Molin, Dan Simonescu⁷. Un început de sistematizare a cunoștințelor în acest domeniu va face Livia Bacăru, într-un valoros studiu care prezintă evoluția legătoriei românești din evul mediu până la mijlocul secolului XIX⁸. Despre legătoria de carte în Transilvania și mai ales despre breslele legătorilor și organizarea lor a scris pentru prima dată Iulius Bieltz⁹. Cercetările mai noi au dezvoltat această temă, urmărind practicarea meșteșugului în diferite zone din țară, făcându-se cunoscute și numele legătorilor¹⁰. O serie de cercetători s-au îndreptat spre studierea legătoriei ce au funcționat pe lângă tipografia¹¹.

Cu toate că legătura reprezintă o componentă importantă a cărții de patrimoniu, nu există încă un limbaj standardizat pentru descrierea acesteia, situație cu care se confruntă și alte țări¹². Legătura este în general neglijată de catalogatori, care se rezumă cel mai adesea la a menționa materialul (lemn, piele, carton) și rareori tehnica de decorare sau motivele ornamentale. Constituirea unui set de norme ar permite specialiștilor o descriere unitară și detaliată a tipului de legătură, facilitând cercetarea evoluției legătoriei românești de-a lungul timpului. Acumulările treptate de date vor permite în viitor realizarea unei lucrări de sinteză despre istoria legătoriei românești. Astfel: *„Numele, păstrate adesea pe cărți sau în documente ale meșterilor noștri de legat cărțile nu vor mai fi numai elemente de curiozitate pentru*

⁶ Nicolae Iorga, *Câteva legături românești*, în BCMI, anul 22 (1929), fasc. 62, oct.-dec., p. 180.

⁷ *Liturghierul lui Macarie*. Cu un studiu de P. P. Panaitescu, București, 1964; Dan Simonescu, „Arta legăturii de carte la români”. *Observații cu prilejul expoziției de legături (sec. XVI-XIX) organizată de Academia RPR*, în CB, anul XVII, nr. 4, 1964, p. 233-234.

⁸ Bacăru, *Vechi legături*, p. 39-90.

⁹ Iulius Bieltz, *Contribuții la istoricul vechei legătorii de cărți din Transilvania*, Sibiu, 1956.

¹⁰ Elena Rodica Colta, *Legătoria de carte un meșteșug de veche tradiție românească în vestul Transilvaniei*, în VBPCN, vol. II, București, 1983; Camelia Boca, *Vechea legătorie de carte în Transilvania-mijloc de promovare a ideii de unitate națională*, în BC, 1989, 13, p. 234-238; Doina Dregheciu, *Legători de cărți consemnați în însemnările olografe de pe tipărituri românești vechi din județul Alba (secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în „Sargetia”, 1994, 21-24, p. 197-206.

¹¹ C. Tattai-Baltă, G. Mircea, *Legătorie și legători de carte la tipografia din Blaj în anii 1787-1792, 1795-1821*, în AIICN, 1994, 33, p. 259-304.

¹² V. Guy Lanoë, Geneviève Grand, *La reliure médiévale: pour une description normalisée: actes du colloque international (Paris, 22-24 mai 2003) organisé par l'Institut de recherche et d'histoire des textes (CNRS), Paris, Brepols, 2008.*

cercetătorul erudit. *Legăți de fapta lor, legătorii vor apărea și ei în șirul lung al realizatorilor smeriți de frumuseță în țările române*¹³.

Tehnica legării în piele

În secolele XV-XVI, în Țările Române legarea cărților de cult (manuscrise sau tipărite) urma tradiția legăturilor bizantine, a ferecării în metale prețioase (argint, argint aurit). Cele mai vechi legături de cărți păstrate în Țările Române nu sunt din piele, ci din metal - ferecături de *Evangheliare* datând din secolele XV-XVI, lucrate de meșteri argintari (autohtoni sau, de cele mai multe ori, originari din Balcani din Transilvania) la comanda domnitorilor și marilor boieri pentru mănăstirile ridicate și înzestrate de ei. Pentru aceste secole noțiunea de legat era de multe ori sinonimă cu cea de ferecat, iar legătura era mai mult opera orfrevierului decât a legătorului.

În paralel, pe lângă mănăstirile cu tradiție cărțurărească s-a dezvoltat tehnica legării în piele, care era mai simplă și mai puțin costisitoare. Pentru confecționarea scoarțelor (tăbliilor) se foloseau diferite esențe de lemn (stejar, fag, cel mai adesea tei), iar pentru învelitoare pielea de oaie, vițel, iepure sau porc, tăbăcită natural. Există două tipuri de legături: legătura *plină*, *integrală* - când învelitoarea acoperă în întregime copertele și cotorul; legătura *parțială* (*semilegătură*) - la care învelitoarea nu acoperă decât o parte a copertelor (un sfert, o cincime, o șesime etc.) și cotorul.

În Evul mediu, pentru ornamentarea copertelor s-au folosit două tehnici principale: decorarea *la rece* (presaj în sec)¹⁴ și decorarea *la cald* (presaj aurit)¹⁵ care constau în imprimarea pe învelitoarea de piele a diferitelor motive cu ajutorul *fiarelor* de legătorie.

De la mijlocul secolului al XVII-lea se introduce și la noi *decorarea aurită* însoțită de pătrunderea ornamentelor apusene ale Renașterii și Barocului prin intermediul Transilvaniei, Constantinopolului și Veneției. Totodată, tehnica de decorare *la rece* a continuat să fie utilizată intensiv în paralel cu cea *la cald* până în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Cea mai reprezentativă legătură în piele aurită în Țările Românească este așa numita *legătură brâncovenească*, care a preluat elemente din

¹³ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 180.

¹⁴ Decorarea *la rece*: pe pielea ușor umezită se aplica (presa) fierul (tiparul) încălzit la roșu iar motivele imprimate aveau o culoare închisă (brună, neagră).

¹⁵ Decorarea *la cald cu foiță aurită*: o foiță de aur era suprapusă pe învelitoarea de piele ușor umezită; peste aceasta se aplica *fierul* încins la roșu; sub efectul căldurii aurul se detașa de foiță și se fixa în decorul imprimat de *fier*. A apărut la sfârșitul secolului al XV-lea începutul secolului al XVI-lea la Veneția, sub influența legăturilor de lux ale manuscriselor arabe și persane aduse din Levant de negustorii venețieni și napolitani.

ornamentica stilului brâncovenesc din sculptura în piatră, lemn sau feronerie (vrejuri stilizate, frunze de acant, flori de maci, bujori sau lalele)¹⁶. Apărută în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, ea va domina întreg secolul al XVIII-lea și va fi imitată și în secolul al XIX-lea. În Colecția Episcopiei Buzăului se păstrează două legături brâncovenești din marochin roșu decorate cu motivul evantaiului, ce îmbracă două volume tipărite la sfârșitul secolului al XVII-lea¹⁷ (fig. 1).

Ornamentarea se realiza cu ajutorul unor ustensile speciale, numite *fiare* (ștampile) confecționate din metal (de obicei aramă) și gravate în relief, unele fiind prevăzute și cu mânere (cozi) din lemn. În funcție de tipul de ornament pe care îl realizau prin imprimarea pe pielea umedă puteau fi: filete, rolete și matrițe, numite în epocă „peceți”, asemănătoare cu clișeele pentru ilustrații folosite în tipografie. **Filetele** aveau un singur ornament fixat într-o coadă de lemn: fleuron (floare de crin stilizată), motiv fitomorf (flori, frunze), motiv geometric (stea, rozetă, semilună, arabesc, palmetă ș.a) sau aviar (porumbel, vultur, păun ș.a.). **Roletele** (discuri cu muchia ornamentată) serveau la trasarea chenarelor (linii, borduri cu decor geometric sau fitomorf). **Matrițele** erau folosite pentru decorarea centrului și colțurilor, având diferite forme (arcadă, romb, oval, evantai) și subiecte: portrete de sfinți (evangelisti, apostoli, mucenici) sau arhangheli, scene din Noul Testament (cu precădere: *Răstignirea, Învierea, Bunavestire, Maica Domnului cu pruncul*). În cazul legăturilor de lux se imprimă pe coperte **însemnele heraldice** ale comanditarului.

Pentru ornamentarea cărților de cult ortodoxe se respectau anumite canoane, la fel după cum se proceda și în cazul legăturilor cărților de cult aparținând celorlalte culte.

După complexitatea tehnicii, calitatea materialelor și bogăția decorului se pot deosebi **mai multe tipuri de legături**. Avem legăturile care au în primul rând un scop utilitar, de protejare a blocului de carte, la care decorul este foarte simplu, imprimat de obicei prin presaj în sec – așa numitele *legături mănăstirești*. Totodată, la comanda elitelor s-au lucrat și legături de lux, cu decorație sumptuoasă, realizată de obicei de un gravor experimentat.

Legătorii

Primii legători români au fost călugării din marile mănăstiri unde a apărut nevoia confecționării de coperte pentru manuscrisele care se copiau și pentru cărțile folosite la slujbă. Legatoria nu era încă o activitate specializată, iar legătorul nu-și semna lucrarea, care era făcută în folosul obștii și pentru

¹⁶ Livia Bacăru, *Legături de cărți brâncovenești*, în RB, XXIX, 1971, nr. 8, p. 490-492.

¹⁷ *Tetraevangheliar* (lipsă p. de titlu), Colecția Episcopiei Buzăului, două volume, inv. 3456.

cinstirea Cuvântului lui Dumnezeu. Odată cu apariția tipografiilor și a intensificării difuzării de carte, meșteșugul este însușit și de clerici de mir (preoți, diaconi) sau de laici a căror meserie impunea contactul cu scrisul și cartea: copişti, tipografi, gravori, zugravi de biserici, logofeți, dascăli, grămăticii. Numărul legătorilor sporește progresiv începând cu secolul al XVII-lea, de când datează primele însemnări care menționează numele celui care a legat cartea. Până în secolul al XVIII-lea, în Țările Române nu avem persoane care să practice exclusiv acest meșteșug, în condițiile în care ritmul producției tipografice și numărul cărților distribuite în societate rămâne destul de mic. În secolul al XVIII-lea apare pentru prima dată în Țările Române titulatura de „legător” consemnată în însemnările de pe cărți. Pe lângă comenzile de legare propriu-zisă, cresc acum cererile de „re-legare”, de *facere din nou* a legăturilor exemplarelor ale căror coperte se deterioraseră în timp. Din însemnările cercetate de Livia Bacăru reiese că înnoirea legăturilor se făcea la un interval de aproximativ 40-50 de ani, iar în cazul cărților liturgice folosite zilnic uzura impunea refacerea legăturii la circa 12, 18 sau 25 de ani¹⁸.

De la sfârșitul secolului al XVII-lea, tehnica de decorare devine mai sofisticată și apar legăturile artistice lucrate la comanda elitelor, semnate de mari meșteri tipografi și gravori: Ioanichie Bacov, Constantin Athanasievici, Mihail Strelbițchi. Multă vreme clienții de lucrări de legătorie au fost puțini: mănăstirile, bisericile, ctitorii acestora și cei care doreau să facă danii de cărți lăcașurilor de cult. Cererea mică de pe piață a făcut ca în Țările Române, spre deosebire de Transilvania¹⁹, legătorii să nu aibă o organizare de breaslă, cum aveau alte meserii.

Legătorii lucrau ocazional și adesea ambulant. În măsura în care se găseau comenzi, legătorie de carte era o meserie bine plătită. Prețul legării diferă în funcție de tipul de legătură, de epocă, de zonă, dar se menține întotdeauna ridicat²⁰. Uneori se accepta și plata în produse (făină, pânză)²¹.

Din secolul al XVIII-lea, tipografiile Mitropoliei și episcopiiilor din Țara Românească încep să recurgă la serviciile unor legători specializați. Aceștia erau angajați pentru a lega o parte din tirajul unei ediții, care se vindea

¹⁸ Bacăru, *Vechi legături*, p. 52.

¹⁹ În Transilvania, prima breaslă a legătorilor s-a înființat la Brașov, în 1734, urmată de cea de la Sibiu, în 1819 (Iulius Bieltz, *op. cit.*, p. 6).

²⁰ În 1699 s-a plătit pentru legarea unei cărți 80 de bani; în condițiile în care pe la 1686 cu un ban se putea cumpăra un kilogram de făină prețul era echivalentul a circa 80 kilograme de făină; în 1833, legarea unei *Psaltiri* la Bacău a costat 5 lei, în timp ce în 1836 salariul unui profesor la Colegiul Sf. Sava din București era de 10 lei (Bacăru, *Vechi legături*, p. 53).

²¹ *Ibidem*, p. 52-53.

la un preț un mai mare²². Legători de cărți sunt semnalati în secolul al XVIII-lea la Episcopia Râmnicului. Virgil Molin a semnalat pentru prima dată o practică specifică Tipografiei Râmnicului, neatestată încă pentru celelalte tipografii din Țara Românească, ca o dată cu vânzarea ambulantă a cărților să se asigure și legarea lor pe loc. La București, la începutul secolului al XIX-lea este atestat un legător al Mitropoliei, numit Tudor, căruia la cererea mitropolitului Dositheii Filitti, domnul Constantin Ipsilanti îi acordă scutiri la 18 martie 1804²³.

Câteva documente evidențiază rolul important pe care îl au **meșterii legători în colportajul de carte**. Fie că sunt trimiși de către editorii bisericești, fie că lucrează pe cont propriu, aceștia străbat țara cu carul de cărți și cu instrumentele de legătorie, trecând și hotarele în Transilvania și Moldova.

La 2 decembrie 1752, episcopul Râmnicului, Grigore Socoteanu anunță pe episcopul Aradului, Sinesie Jivanovici că i-a trimis prin **Oprea, legătorul Episcopiei** 200 de exemplare din mai multe cărți imprimate în tipografia proprie²⁴. Oprea legătorul este semnalat în eparhia Aradului și în 1763, când popa Ioan Popovici din Julița cumpără de la el un *Triod* (Râmnic, 1731) cu 5 florini²⁵. Tot cu cărți de vânzare îl trimite episcopul Chesarie în 1777, pe **legătorul Ioan** în Moldova. Din primăvara până în toamna acestui an, Ioan rămâne în eparhia Episcopiei Romanului, iar la sfârșitul anului se îndreaptă spre eparhia Hușilor²⁶. Ioan vindea cărțile doar broșate, dar la cererea cumpărătorului le putea îmbrăca în coperte de lemn, învelite în piele sau în carton și mucava.

În secolul al XIX-lea încep să apară ateliere de legătorie în orașe. Din catagrafiile privitoare la negustorii și meseriașii patentari din 1831, 1835 și 1838 din Țara Românească rezultă că numărul legătorilor autorizați crește progresiv după 1830. Dacă la București în 1831, este atestat un singur meșter legător cu prăvălie și o calfă, în 1835, apar doi legători iar în 1838 găsim 11 legători meșteri și negustori de cărți cu 7 calfe și lucrători²⁷.

²² Livia Bacăru a estimat că în Țara Românească diferența de preț între un exemplar legat și unul doar broșat era de un taler (*ibidem*, p. 54).

²³ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864. Cu o scurtă introducere cuprinzând note din istoria culturii naționale anterioare secolului al XIX-lea*, tom. I, București, 1892, p. 93.

²⁴ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1701-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 83.

²⁵ Elena Rodica Colta, *Circulația tipăriturilor râmnicene pe teritoriul jud. Arad*, în VBPCN, I, Râmnicu Vâlcea, 1980, p. 80.

²⁶ Virgil Molin, *O legătorie de carte a Râmnicului ambulantă, activând prin eparhiile din Moldova (1777)*, în MO, anul XVII (1965), nr. 5-6, p. 418-424.

²⁷ V. Diclescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830-1848)*, București, 1973, p. 124-127.

Majoritatea cărților de cult din eparhia Buzăului care au constituit eșantionul nostru de studiu datează din secolele XVIII - prima jumătate a secolului XIX și sunt legate în tehnica așa numita *mănăstirească*: tăblii de lemn cu învelitoare de piele ornamentată prin decorare la rece cu motive geometrice și fitomorfe, cu medalioane de sfinți sau scene din iconografia Noului Testament (*Răstignirea, Învierea, Maica Domnului cu pruncul ș.a.*) (fig. 2)²⁸. Pentru principalele cărți liturgice se folosesc anumite scheme de decorare: de exemplu *Evangheliile* au pe prima copertă în cele patru colțuri figurile evangheliștilor (Mathei, Marcu, Luca și Ioan reprezentați cu simbolurile lor) iar în centru: *Răstignirea* sau *Învierea*.

Doar puține conțin însemnări care cuprind referiri la legarea volumului și mai puține sunt cele care menționează numele legătorului. Legătorii semnați în județul Buzău începând cu secolul al XVIII-lea practică ocazional acest meșteșug, fără a avea ateliere propriu-zise (autorizate). Ei sunt monahi, preoți și laici (dascăli, logofeți) care lucrează la comandă pentru particulari sau pentru biserici.

Legăturile realizate de ei sunt în general simple și fără pretenții artistice, servind unui scop imediat și precis, acela de a proteja cartea. Din secolul al XIX-lea, odată cu creșterea numărului celor care dețin și citesc cărți (în scop profesional sau din nevoie personală) apar comenzi pentru legături „personalizate”. Proprietarul cere legătorului să-i inscripționeze numele pe coperta cărții, cum face Arsenie monah²⁹ (fig. 3) sau pe cotor, cum solicită Dionisie „școlariu”³⁰.

Din cei 15 legători înregistrați de noi, doar patru semnează ca „legători de cărți”: popa Dragomir din Cislău (1780-1809), Gheorghe Nan din Pleșcoi (1816-1855), Ioan preot din Buzău (1849) și Ioniță din Valea Mușcelului (1851). Din însemnări rezultă că cel puțin o parte dintre meșteri nu lucrau ambulant, ci primeau cărțile pentru legat la domiciliu³¹.

În stadiul actual al cercetărilor, legătorii cu cea mai îndelungată activitate

²⁸ Exemplificăm cu o legătură lemn-piele, presaj în sec, prima jumătate a secolului XIX, *Apostol* (București, 1774), fost al bisericii din Băești (com. Cernătești), Colecția Muzeului Județean Buzău, inv. 155 VB.

²⁹ Legătură carton-piele, presaj aurit, prima jumătate a secolului al XIX-lea, *Evanghelie* (Buzău, 1834), Colecția Episcopiei Buzăului, inv. 2343.

³⁰ Legătură carton-piele, presaj în sec, prima jumătate a secolului al XIX-lea *Noul Testament* (Neamț, 1818), Colecția Muzeului Județean Buzău, inv. 277 VB.

³¹ În 1869, preotul Ion Bănică spune că a dus *Mineiul* bisericii din Bâscenii de Jos la legătorul Andrei Cuțitei „Și această carte se dedese la legător (...)” (Constantinescu, *Bis. Sf. Nicolae*, p. 402).

reflectată de însemnări sunt popa Dragomir din Cislău (1780-1809), popa Nan din Pleșcoi (1795-1822) și fiul său, Gheorghe din Pleșcoi (1816-1855), menționat și ca logofăt în 1855.

Popa Dragomir din Cislău este primul din zonă care folosește titulatura de „legător de cărți” în anul 1780, când leagă o *Evanghelie* (București, 1723) a schitului Pietricica. Mai este menționat în 1793, când confecționează legătura *Evangheliei* bisericii din Sângeru, apoi în 1809 de trei ori: în 14 iulie, când leagă a doua oară un *Triod* (probabil 1/2 sec. XVIII) al bisericii din Săseni, în 15 iulie, când reface legătura unui *Antologhion* (București, 1767) al preotului Andrei din Sărata și 16 august cu ocazia reparării legăturii *Evangheliei* (București, 1760) preotului Radu din Gălbinași, fiul popii Mihai din Săseni.

Popa Nan din Pleșcoi

Popa Nan nu este numai legător de cărți, ci și autor de versuri religioase, talentat caligraf și miniaturist³², așa după cum o dovedesc pomelnicile scrise de el pentru bisericile din Gornet și Oleșești. Nan din Pleșcoi va începe să lege cărți pe vremea când era dascăl. În 1795 leagă un *Antologhion* (București, 1777) al bisericii satului Gornet (com. Pătârlagele). Un an mai târziu va fi solicitat să scrie și să îmbrace cu coperte și *Pomelnicul* bisericii din satul Gornet³³. Ulterior dascălul Nan va fi hirotonit preot, dar nu va renunța la meșteșugul său. În 1809, semnând popa Nan, va lega *Pomelnicul* bisericii din Oleșești, după ce l-a scris și l-a împodobit cu două miniaturi pictate în tonuri de verde și albastru³⁴. Ultima sa menționare datează din 1822, când leagă mai multe volume din *Mineele* (Buda, 1805) preotului Antonie din Nesipuri³⁵. În anul 1855, popa Nan nu mai era în viață, pentru că este trecut la morți în pomelnicul familiei pe care fiul său îl scrie pe filele *Molitvenicului* (Buzău, 1835) pe care îl leagă pentru biserica din satul Jurubești (com. Lopătari).

Gheorghe Nan din Pleșcoi

Învățând meșteșugul de la tatăl său, Gheorghe activează ca legător între 1816 și 1855. În acest interval de timp repară sau îmbracă în piele copertele mai multor cărți din eparhia Buzăului: în 1816, leagă o *Evanghelie* (București, 1760) a bisericii din Policiori (com. Scorțoasa) la cererea și cu cheltuiala preotului Cosma din Policiori³⁶; în 1845, o *Cazanie* (București, 1828),

³² Gabriel Cocora, *Episcopia Buzăului o vatră de spiritualitate și simțire românească*, Buzău, 1986, p. 374.

³³ Constantinescu, *Bis. și m-ri, II*, p. 368.

³⁴ Potlogea, *Bis. din Oleșești*, p. 505-506.

³⁵ Ionel Cădea, *Considerații asupra însemnărilor pe cartea veche românească din județul Brăila*, în VBPCN, I, Râmnicu Vâlcea, 1980, p. 252.

³⁶ Legătură lemn-piele, Colecția Episcopiei Buzăului, inv. 1271 (parohia Policiori).

proprietatea lui Toader Panțâr³⁷, în 1846, un *Octoih - Catavasier* (Buzău, 1839) al lui Petcu Popescu din Valea Teancului³⁸, în 1853, un *Molitvenic* (Buzău, 1835) al bisericii din satul Jurubești (com. Lopătari) iar în 1855, un *Molitvelnic* al bisericii din Mireș³⁹. Pe *Molivenicul* legat în 1853 Gheorghe a scris și un pomelnic al familiei sale: „*Vii: Gheorghe, Gheajna, Gheorghe, Safta, Maria, Zmaranda, Ioana. Morții: Nan preot, Evdochia prezvitera, Andreiu, Iordache, Ioan, Ileana, Andronic, Zmarand și toate neamurile*”⁴⁰.

Comanditarii

Majoritatea celor care comandă lucrări de legătorie sunt preoții, cei care folosesc zilnic cartea liturgică și care sunt cei mai afectați de deteriorarea ei⁴¹. Costul destul de ridicat al legării îi fac pe preoții parohi să solicite ajutorul enoriașilor generoși. În august 1820, popa Andronache, logofătul Mihailă Popescu și popa Arsenie plătesc împreună legarea unui *Antologhion* (București, 1786) al bisericii satului din Bodinești: „*Să se știe că acestu mineiu ce este al sfintei biserici Bodinești ce să cuprinde toate lunile în anu, pentru ca să să știe că s-au legat prin silința mea păcătosului preotul popa Andronache cu tl. 12 adică doisprezece și ce s-au dat de logo(fă)tul Mihailă Popescu patru lei. S-au dat de părintele Arsenie și celelalte parale milostenie și cine va citi să zică: D(u)mnezeu să-i erte pe aceștia, 1820. Popa Andronache Avgu(s)t 10*”⁴².

Printre comanditari apar deseori ctitorii lăcașurilor de cult. Obligațiile ctitoricești implică înzestrarea bisericilor cu cărți dar și legarea acestora. Postelnicul Șerban Bâsceanu, urmaș al ctitorilor bisericii din Bâscenii de Jos, plătește în 1843 refacerea legăturii unui *Minei* cumpărat în 1792 de unchiul său, Mihai Săseanu, protopop de Aninoasa⁴³.

Găsim printre clienții legătorilor și tineri care folosesc de cărțile de cult ca manuale la școlile de cateheți sau la seminarul teologic. În 1855, la inițiativa și cu plata lui Grigorie Ionescu este legat un *Molitvenic* al bisericii satului Mireș care, spune el: „*din reaua purtare a aceloră ce umblaseră cu dânsul, se*

³⁷ Ionel Cădea, *op. cit.*, p. 253-254.

³⁸ Petcu spune că a cumpărat cartea în 1845 de la Gheorghe Popa, cu patru lei și jumătate: „*însă când l-am cumpărat au fost ponosit și scris pă în el de mână jucării și nimicuri*” (Săndulescu-Verna, *Bis. din Vernești*, p. 94).

³⁹ Constantinescu, *Bis. și m-ri, II*, p. 389.

⁴⁰ Tudor, *Bis. de lemn, I*, p. 991.

⁴¹ „*Această sfântă și dumnezească Cazanie deslegându-se s-au dresu cu cheltuiala celor însemnați aici; cu silința preoților acestora și anume: Preot Ivan ereu și Preot Ene ere, la anul 1849, dechembrie 25; și am însemnat eu ca să să știe și cine va citi mă va pomeni și pă mine robul lui Dumnezeu S. Mihulescu*” (Potlogea, *Bis. din Largu*, p. 253).

⁴² Tudor, *Bis. de lemn, III*, p. 128.

⁴³ Constantinescu, *Bis. Sf. Nicolae*, p. 401.

deslegase”⁴⁴. Grație altei însemnări, făcută cu câțiva ani mai devreme, avem ocazia să înțelegem adevărata motivație a acestui gest. Grigorie Dițescu Niculești notase la 9 august 1851 că împreună cu „*epitropul cărții*” Grigore Ionescu urmasse școala pentru preoți de la m-rea Berca⁴⁵. Din însemnare înțelegem că lui Grigore Ionescu i s-a încredințat *Molitvenicul* bisericii, cumpărat prin contribuția comună a locuitorilor satului, pentru a-l folosi la școală. Timp de un an cei doi „candidați” la preoție au folosit intens bietul *Molitvenic*. Ca atare, simțindu-se răspunzător de starea proastă în care ajunsese cartea, Grigore Ionescu îl dă la legat logofătului Gheorghe sin popa Nan din satul Pleșcoi, plătind suma de trei sfanți și jumătate.

Asocierea la legarea cărților

Costul mare, ca și valoarea simbolică a legării unei cărți liturgice considerată „sfântă” a determinat apariția „**asocierii la legarea cărților**” similară „**asocierii la cumpărarea de cărți**” pentru înzestrarea bisericilor parohiale în același timp cu fenomenul „**ctitoriilor colective**” specific mai ales comunităților rurale, care s-a manifestat cu intensitate în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea și la Curbura Carpaților⁴⁶. Un exemplu grăitor ni-l oferă cazul sătenilor din Gornet (com. Pătărlagele). Prin contribuție comună ei ctitoresc biserica satului, cumpără cărți liturgice și leagă o parte din acestea. În 1795 *Antologhionul* (București, 1777) cumpărat „*cu milostenia*” mai multor megiași este dat la legat dascălului Nan din satul Pleșcoi⁴⁷. Numele celor care au contribuit la cumpărarea cărții și apoi la legarea ei (cu 134 de parale) sunt înșiruite pe filele de început ale cărții, arătându-se și suma dată de fiecare în parte. Ei sunt membrii ai familiilor Matragoi, Baroian, Vioiu, Silean⁴⁸. Obiceiul se menține și în secolul al XIX-lea, așa cum o dovedește „*Însemnarea de toți poporeni(i) ce plătesc legat(ul) la Sf. Evanghelii*” notată în 1848 pe *Evanghelia* (București, 1750) bisericii din Plopeasa. Pe interiorul copertei anterioare sunt trecute 29 de nume⁴⁹.

Legarea constituie deseori **obiect de danie**, ca și în cazul odoarelor și cărților bisericești, este făcută pentru **pomenirea sufletului și iertarea păcatelor**. Acțiunea este consemnată pe filele cărții, iar numele contributorilor

⁴⁴ Constantinescu, *Bis. și m-ri*, II, p.389.

⁴⁵ Pe care au absolvit-o în 1851, primind și atestate de la învățătorul lor, Bonifantie Bălăbănescu că „*sunt slobози a primi hirotonie*” (*ibidem*, p. 388-389).

⁴⁶ Emil Lupu, *Ctitori și ctitorii la Curbura Carpaților în veacurile XIV-XVIII*, Iași, 2011, p. 38-40.

⁴⁷ Legătură lemn-piele, Colecția Episcopiei Buzăului, inv. 3584 (parohia Sibiciu de Sus).

⁴⁸ Constantinescu, *Bis. și m-ri*, II, p. 368; Daniela Lupu, Paul Iulius Negoită, *Însemnări pe cărți vechi ale Episcopiei Buzăului*, în Mousaios, vol. IX, Buzău, 2004, p. 188-189.

⁴⁹ Legătură lemn-piele, presaj aurit, Colecția Episcopiei Buzăului, inv. 3919 (parohia Plopeasa) (Daniela Lupu, Paul Iulius Negoită, *op. cit.*, p. 189).

sunt trecute tot acolo într-un pomelnic. Pentru că Simeon Brebeanu a plătit în 1839 legarea *Apostolului* (București, 1784) bisericii din Bodinești, a primit dreptul de a-și scrie pomelnicul familiei pe prima filă albă a cărții, menționând la sfârșit: „...*tl. 4 par. 12 am ajutat la cest carte la legat*”⁵⁰.

Prețul

În 1832, popa Ene din Târcov leagă un *Octoih* (București, 1778), cu 15 taleri. Cartea fusese cumpărată în anul tipăririi cu 9 taleri, deci costul legării depășește cu mult prețul de cumpărare⁵¹. Prin comparație, prețurile practicate de Miu Marin, legător din județul Dâmbovița, sunt mai mici: 5 taleri pentru o *Cazanie*, 9 taleri pentru altă *Cazanie* ambele legate în 1831⁵².

Ioniță Boziorescu leagă în 1843 *Cazaniile* (Buzău, 1834) bisericii din Mănești (com. Mânzălești), cu 35 de taleri și 5 parale. Cartea fusese cumpărată în anul 1835 de locuitorii satului Mănești cu 45 de taleri iar diferența dintre prețul cumpărării și cel al legării este de 10 taleri⁵³. În 1842, Albu Simion primește pentru legarea unui *Antologhion* (1786), 5 sfaști și jumătate⁵⁴. În anul 1855, un *Molitvenic* „deslegat”, este legat din nou de logofătul Gheorghe din Pleșcoi cu 3 sfaști și jumătate⁵⁵. Peste cinci ani, în 1860, legarea unui *Tipic bisericesc* (București, 1850), costă 6 lei și 30 de parale, primiți de Neculai Botezat⁵⁶. Cartea fusese cumpărată cu nouă lei, deci legătura a costat mai mult de jumătate din prețul cărții. În același an, o *Evanghelie* (1784) este legată de Andrei Cușitei cu 24 de lei⁵⁷. Comparativ, în 1865, un legător din comuna Brazi (jud. Prahova) a legat un *Minei* cu 10 lei⁵⁸. În 1870, tot Andrei Cușitei leagă un *Minei*, pentru care obține 12 lei⁵⁹. Sunt și cazuri în care plata în bani este completată cu produse. În 1837, sătenii din Scăeni (com. Bozioru) plătesc legarea mai multor cărți ale bisericii (*Octoih*, *Minei*, *Cazanie*) cu bani și grâu⁶⁰.

⁵⁰ Tudor, *Bis. de lemn*, III, p. 127-128.

⁵¹ Potlogea, *Bis. din Oleșăști*, p. 505.

⁵² Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița*, vol. I, Târgoviște, 1975, nr. 284, 285.

⁵³ Tudor, *Bis. de lemn*, II, p. 1329.

⁵⁴ Constantinescu, *Bis. și m-ri*, II, p. 391.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 389.

⁵⁶ Tudor, *Bis. de lemn*, III, p. 128.

⁵⁷ Constantinescu, *Bis. și m-ri*, I, p. 16.

⁵⁸ Maria Dulgheru, *Însemnări manuscrise pe cărți vechi românești din județul Prahova (IV)*, în *Anuarul Muzeului de istorie și arheologie Prahova*, II (10), 1995, p. 95.

⁵⁹ Constantinescu, *Bis. Sf. Nicolae*, p. 402.

⁶⁰ Însemnare pe *Octoih* (București, 1792). Peste vechea legătură de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, din scoarțe de lemn învelite în piele, s-a aplicat o nouă învelitoare de piele, decorată prin presaj în sec, Colecția Muzeului Județean Buzău, inv. 167 VB (Daniela Lupu, *Însemnări pe cărți vechi românești din colecția Muzeului Județean Buzău*, în *Mousaios*, vol. X, Buzău, 2005).

Distanța între legări

De cele mai multe ori însemnările precizează a câta oară se leagă cartea. Cărțile cu un grad mare de folosință necesitau relegări mai dese. Astfel, *Îndreptarea legii*, a schitului Rogozu a fost legată în 1834, conform însemnării, a cincisprezecea oară⁶¹. Un *Triod* din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea dăruit bisericii din Săseni în 1791⁶² a fost legat a doua oară în 1809 de popa Dragomir din Cislău⁶³. De aici rezultă că uzura cărții a impus legarea peste circa 18 ani. Un *Antologhion* (București, 1767), este legat tot de popa Dragomir din Cislău și tot a doua oară în 1809, rezultând o distanță între prima și a doua legare de 42 de ani⁶⁴. Tot un *Antologhion* (București, 1786) este legat „al doilea” în 1851⁶⁵, distanța între data tipăririi cărții, când presupunem că a fost legată prima dată cartea și anul 1851 ne dă un interval de 65 de ani. A doua oară este legat în 1879 un *Octoih* tipărit în 1854, deci peste 25 de ani de folosire intensă⁶⁶.

Ateliere de legătorie

Pe lângă legătorii care practică acest meșteșug ocazional în secolul al XIX-lea sunt atestate și ateliere de legătorie pe lângă Tipografia Episcopiei și la Mănăstirea Ciolanu.

Alexandru Georgescu, cel care înființează în 1868 o librărie particulară la Buzău, relatează că a fost înainte ucenic la legătoria Episcopiei. Credem că ucenicia sa poate fi plasată în timp în vremea păstoriei lui Dionisie Romano (loctiitor de episcop între 19 iunie 1859-10 martie 1865, episcop titular între 31 mai 1865-18 ianuarie 1873), când avem știri despre existența unei legătorii. În 1860 episcopul trimite la biserica din Blăjani un legător de cărți, care reface legătura unei *Cazanii*: „Acum s-au legatu această carte a două ori de un legătoru trimisu de la părintele episcopu al Sfintei Episcopii Buzău, care acum însemnatu eu pr. Nicolae învățător de copii al școlii satului Blăjani, plășii Slănicului în anul 1860 iulie 12”⁶⁷.

Un alt atelier de legătorie a funcționat la mănăstirea Ciolanu. Prin anii 1828-1829, episcopul Chesarie a înființat la mănăstirea Ciolanu un atelier de legătorie condus de starețul Nicodim ieroschimonahul: „care știa meșteșugul

⁶¹ Potlogea, *Schitul Rogozu*, p. 358.

⁶² Însemnare scrisă chiar de donator: „Acest sfânt Triod este dat danie sfintei biserici de la Săseni. Spre pomenire și pentru a nu să înstreina și a fi afieroma știută am iscălit: Costandin Vernescu, biv vel vistier, 1791, aprilie 22” (Săndulescu-Verna, *Bis. Ciobănoaiei*, p. 21).

⁶³ *Ibidem*, p. 22.

⁶⁴ Gh. R. Nestor, *Monografia comunei Ulmeni, județul Buzău*, Buzău, 1938, p. 67.

⁶⁵ Constantinescu, *Bis. și m-ri. I*, p. 13.

⁶⁶ Legătură carton-piele, Colecția Episcopiei Buzăului, inv. 3948 (parohia Bâscenii de Jos).

⁶⁷ Paul Negoită, Ștefan Stănescu, *Monografia bisericii „Sf. Nicolae” din parohia Blăjani – județul Buzău*, în GA, anul XIV (2003), nr. 130, ian.-mart., p. 158, n. 60, p. 160, n. 84.

legătoriei de cărți”⁶⁸. Din inventarul acestei legătorii, care a funcționat se pare până pe la începutul secolului XX, s-au păstrat la muzeul mănăstirii: două prese din lemn și o presă din metal (**fig. 4**); trei matrițe pentru colț: două reprezentând pe doi dintre evangheliști, o alta gravată cu un medalion oval surmontat de un fleuron; o matriță de centru (Sf. Potir înconjurat de o ghirlandă); patru poansoane cu motive geometrice și fitomorfe, un poanson cu motiv aviar; patru rolete cu motive geometrice și fitomorfe pentru trasarea chenarelor (**fig. 5**). În biblioteca mănăstirii am identificat trei *Evanghelii* legate în atelierul propriu pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu decor realizat prin presaj aurit cu o parte din „fiarele” prezentate mai sus (**fig. 6 a, b, c**.)

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, apar atelierele de legătorie moderne în cadrul tipografiilor particulare înființate la Buzău și Rm. Sărat. Acestea însă produc legături comerciale, editoriale, folosind tehnici și utilaje mecanizate.

Legătura poate furniza informații suplimentare despre “*viața*” unei cărți, despre drumul parcurs de la tipografie până la proprietarul actual. Ea este totodată o mărturie a activității acelor meșteri, de multe ori anonimi, care leagă sau refac legătura cărților deteriorate, la cererea proprietarilor sau din proprie inițiativă. Legarea exprimă de fapt o atitudine față de carte, grija ca ea să fie protejată și să poată fi transmisă urmașilor și însemnările de pe cărțile vechi confirmă acest lucru. Asigurarea cheltuielilor de legare a cărților de cult are aceeași semnificație ca dăruirea de carte sau de odoare sfinte bisericilor sau mănăstirilor, este făcută pentru pomenirea neamului și pentru iertarea păcatelor.

Anexa 1

Repertoriul legătorilor semnați în județul Buzău (a doua jumătate a sec. XVIII - sec. XIX)

Popa Dragomir de la Cislău (1780-1809)

1780 iun. 19 - leagă o *Evanghelie* (București, 1723) a schitului Pietricica, semnând: „*Popa Dragomir, legător de cărți*”.

1793 - leagă o *Evanghelie* a bisericii din Sângeru (relație indirectă).

1809 iul. 14 - leagă a doua oară un *Triod* al bisericii din Săseni, semnând: „*popa Dragomir de la Cislău*”.

⁶⁸ Pamfil C. Georgian, *Chesarie Episcopul Buzăului, 1825-1846*, Buzău, 1946, p. 65.

iul. 15 - leagă a doua oară un *Antologhion* (București, 1767) al preotului Andrei din Sărata, semnând: „*Popa Dragomir din Ciolan (!). Iulie 15 1809*”⁶⁹.
 aug. 16 - repară legătura unei *Evanghelii* (București, 1760) a preotului Radu din Gălbinași, fiul popii Mihai din Săseni (dăruită bisericii Sf. Nicolae din Vernești în 1832), semnând: „*popa Dragomir din Cislău*”.

Ioan dascălul (1791)

1791 febr. 20 - leagă un *Apostol* (București, 1784) al bisericii din satul Cătina.

Visarion călugărul moldovean (1793)

1793 febr. - leagă a treia oară un *Triod* pe cheltuiala clucerului Scarlat Câmpinean.

Climent ierodiaconul Episcopiei Buzăului (1793)

1793 mart. 7 - leagă un *Triod* (Râmnic, 1761) al schitului Cozieni.

Popa Nan din Pleșcoi (1795-1822)

1795 iul. 5 - leagă un *Antologhion* (București, 1777) al bisericii din Gornet, semnând: *Nan dascăl*.

1796 - scrie și leagă *Pomelnicul* bisericii Gornetu, semnând: *Nan dascăl*

1809 - leagă *Pomelnicul* bisericii din Oleșești.

1822 mart. 25 - leagă mai multe *Minee* (Buda, 1805) ale preotului Antonie din Nesipuri, semnând: *popa Nan ot Plășcoi*.

Gheorghe Nan din Pleșcoi, logofăt (1816-1855)

1816 iul. 20 - leagă o *Evanghelie* (București, 1760) cu cheltuiala preotului Cozma din satul Policiori, semnând: „*Gheorghe legătoriul de cărți*”.

1845 sept. 20 - leagă a doua oară o *Cazanie* (București, 1828) a lui Toader Panțur, cu 20 de lei.

1846 aug. 2 - leagă un *Octoih – Catavasier* (Buzău, 1839), proprietatea lui Petcu Popescu din Valea Teancului, semnând: „*Gheorghe sin popa Nan, legător din satul Pleșcoi*”.

1853 mai 30 - leagă un *Molitvenic* (Buzău, 1835) al bisericii din satul Jurubești (com. Lopătari) semnând „*Gheorghe sin preot Nan din sat Pleșcoi, legător de cărți*”.

1853 mai 30 - leagă un *Molitvenic* (Buzău, 1835) al lui Crăciun sin preot Mihail din Mănești (com. Mânzălești), cu 10 lei și 5 parale, semnând: „*Gheorghe sin preot Nan den sat Pl(e)școi legător de cărți*”.

⁶⁹ Transcris greșit, corect Cislău.

1854 iul. - leagă a treia oară un *Ceaslov* (București, 1830) al bisericii din Blăjani pe cheltuiala preoților Luca Tase și Mitu, a lui Costache și Gherase, semnând: „*Gheorghe sin preot Nan sat Ple(școi) legător de cărți*”.

1855 iun. 8 - leagă din nou un *Molitvenic* al bisericii din Mireș, cu trei sfinți și jumătate, plătiți de Grigorie Ionescu, care învățase pe el la școala de cateheți de la m-reă Berca, fiind numit „*logofătul Gheorghe sin preotul Nan din satul Pleșcoi*”.

Popa Ene din Târcov

1832 iun. 25 - leagă un *Octoih* (București, 1778) al bisericii din Oleșești cu 15 taleri.

Dionisie

1834 ian. 25 - leagă *Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1652) de la schitul Rogozu, a cinsprezecea oară.

Albu Simion

1842 nov. 8 - leagă un *Antologhion* (1786), al bisericii din Lăpoșel cu 5 sfinți și jumătate.

Ioniță Zaharia din Bădeni (Ialomîța)

1843 febr. 11 - leagă un *Minei* al bisericii din Bâscenii de Jos, cu cheltuiala postelnicului Șerban Bâsceanu.

Ioniță Boziorescu

1843 mart. 21 - leagă *Cazaniile* (Buzău, 1834) bisericii din Mănești (com. Mânzălești), cu 35 de taleri și 5 parale, cu cheltuiala *poporanilor*.

Ioan preot

1849 dec. 19 - se iscălește pe o *Liturghie* (Buzău, 1832), a bisericii Greci din orașul Buzău: „*Ioan preot legător de cărți*”.

Ioniță din Valea Mușcelului

1851 mai 6 - leagă a doua oară un *Antologhion* (București, 1786) al bisericii din Cătina (Frăsinet), com. Cătina, cu cheltuiala lui Stan sin Anghel Frăsineanul, fiind numit de comanditar: „*Ioniță, legător de cărți din Valea Mușcelului*”.

fără dată - leagă a doua oară un *Minei* (s.l, s. a.) al bisericii din satul Cătina (Frăsinet) cu cheltuiala lui Stan sin Anghel Frăsineanul, fiind numit: „*Ioniță, legător de cărți din satu(l) Valea Mușcelului*”.

Neculai Botezat

1860 iul. 21 - leagă un *Tipic bisericesc* (București, 1850), al preotului Stoian de la biserica din Bodinești (com. Vintilă Vodă), cu 6 lei și 30 de parale.

Andrei Cuțitei logofăt

1860 - leagă o *Evangelie* (s. l., 1784) a schitului Fundul Cătinii (com. Cătina), pe cheltuiala lui Ioan Frăsineanu și Stan Frăsineanu, cu 24 de lei.

[1870] - leagă un *Minei* (s. l., s.a.) al bisericii din Bâscenii de Jos, cu 12 lei, plătiți de preotul Ion Bănică.

1879 mart. 25 - leagă a doua oară un *Octoih* (București, 1854) al bisericii din Bâscenii de Jos la comanda preotului Ion Bănică, care cere enoriașilor să adune bani pentru plată.

Anexa 2**Repertoriul însemnărilor referitoare la legătorii din jud. Buzău**

1780 iun. 19 - „*Această sfântă și dumnezeiască Evanghelie este a schitului Pietricelei, cumpărată de Isaia monah ot tam. Iun. 19, 1780. Popa Dragomir, legător de cărți*” – (*Evangelie*, București, 1723)⁷⁰.

1791 febr. 20 - „*Să se știe că această carte ce să chiamă Apostol s-au legat de robul lui Dumnezeu și între cei mai proști Ioan Dascălu. 1791 februarie 20*” – (*Apostol*, București, 1784)⁷¹.

1793 febr... - „*Legatu-s-au acest sfânt Triod la al treilea legătură de Visarion călugăru moldovean, den cheltuiala d-lui clucerului Scarlat Câmpinean... la anul 1793 fevr., la schimbarea prea luminatului nostru Domn Mihaiu vvd*”⁷² – (*Triod*, s. a., s. l.)⁷³.

⁷⁰ Săndulescu-Verna, *Bis. din Lăpoșel*, p. 1122.

⁷¹ Constantinescu, *Vechi bis.*, p. 231.

⁷² Autorul însemnării face referire la înlocuirea în ianuarie 1793 a domnitorului Mihai Suțu, cu Alexandru Moruzi.

⁷³ Săndulescu-Verna, *Bis. din Lăpoșel*, p. 1124. Cartea era în 1814 la biserica din Căndești, dăruită de cocoana Elinca Căndeasca.

1793 mart. 7 - „S-au legat de robul lui Dumnezeu Climent ierodiacon Episcopi(e)i; martie 7 1793” – (Triod, Râmnic, 1761)⁷⁴.

1795 iul. 5 - „S-au legat acest Minei de Nan dasc(ăl), prin osteneala și plata ctitorii sfintei biserici ot Gornet cum arată. (17)95 iul. 5. Oamenii cei ce au dat la această carte: parale 21 – Ene Baroian; 14 – Drăgoiu Baroian; 7 – Dumitru Baroian; 12 – Drăgulin Baroian; 13 – Marin Vioiu; 10 – Andronache Silean; 5 – Ion Silean; 5 – Drăgulin Vioiu; 7 - Eftene Vioiu; 7 – Drăgoiu Vioiu; 5 – Neagul Baroian; 5 – Ene Baroian; 5 – Dragomir Baroian; 5 – Mircea; 5 – uncheaș Pană” – (Antologhion, București, 1777)⁷⁵.

1809 iul 14 - „Acest sfânt Triod este al Sfintei Episcopii de la biserica de la Săseni, unde să prăznuește hramul Sfântului Ioan Bogoslov și s-au legat acum a doo oară de cucernic între preoți, popa Dragomir de la Cislău, iulie 14 deni 1809. Popa Dragomir, 1809” – (Triod, s. a., s. l.)⁷⁶.

1809 iul. 15 - „Acest minei este al preotului ...⁷⁷ (Andrei din Sărata n.n.) și l-am legat acum a doua oră de cucernicul între preoți Popa Dragomir din Ciolan. Iulie 15 1809 (transcris greșit, corect Cislău n. n.) – (Antologhion, București, 1767)⁷⁸.

1809 aug. 16 - „Această sfântă și dumnezească Evanghelie, ce este a preotului Radului popi lui Mihaiu ot Săseni, s-au dres acum de cucernicu între preoți popa Dragomir din Cislău. Mâna va prutezi iar scrisoarea va trăi; cine va ceti mă va pomeni zicând: Dumnezeu să-l erte. August 16 zile 1809” – (Evanghelie, București, 1760)⁷⁹.

1816 iul. 20 - „Legatu-s-au această sfântă Evanghelie de robul lui Dumnezeu Gheorghie, legătoria de cărți, la leatul 1816 iulie, prin osteneala și toată cheltuiala sfinții sale părintelui Cozma din plaiu(l) Pârscovului, satul

⁷⁴ Ilie Mândricel, *Fosta mănăstire Motnău*, în *Almanah bisericesc 2000-2001*, nr. 19-20, Buzău, 2001, p. 195-196.

⁷⁵ Însemnare publicată de Constantinescu, *Bis. și m-ri, II*, p. 368; Daniela Lupu, Paul Negoită, *op. cit.*, p. 188-189.

⁷⁶ Săndulescu-Verna, *Bis. Ciobănoaiei*, p. 22.

⁷⁷ Cuvânt șters în text.

⁷⁸ Gh. R. Nestor, *op. cit.*, p. 67. Cu ajutorul însemnărilor pe care le conține se poate reconstitui traseul urmat de carte: la 1804 era a preotului Andrei ot Sărata, care o dă la legat în 1809, în 1816 este cumpărată de popa Stoica ot Coca cu 40 ? de taleri, ca apoi să ajungă la Vâlcele (com. Ulmeni).

⁷⁹ Săndulescu-Verna, *Bis. din Vernești*, p. 91.

Policiori. 1816 iuli(e) 20" – (Evanghelie, București, 1760)⁸⁰.

1822 mart. 25 - „*Aceste sfinte dumnezeiești cărți mineiuri sunt ale preotului popa Antonie ot Nesipuri. Și s-au legat de cel între preoți popa Nan ot Plășcoi, iarăși prin toată cheltuiala preotului Antonie, ca să fie pomenire fiilor săi și nepoților câți din neamul ce să va trage din el. Leat 1822 martie 25. Am scris eu cel între preoți popa Nan ot Plășcoi*" – (Minei, luna februarie, Buda, 1805)⁸¹.

1832 iun. 25 - „*Această sfântă carte s-au legat de mine Popa Ene ot Târcov cu taleri 15 pe care i-am primit. 1832 iunie 25" – (Octoih, București, 1778)⁸².*

1834 ian. 25 - „*S-au legat acum a cincisprezecea oară la leat 1834, ghenarie 25. Dionisie Diadon Seceacom Sago Sapo Salti (?)*" – (Îndreptarea legii, Târgoviște, 1652)⁸³.

1842 nov. 8 - „*Acest sfânt și dumnezeesc Mineiu este cumpărat din leat 1786 și s-au legat la leat 1842, noembrie 8. S-au legat de Albu Simion în sfanți 5 și jumătate*" (Antologhion, s. l., 1786)⁸⁴.

1843 febr. 11 - „*S-au legat acestu Minei 843 februarie în 11 zile de Ionișă Zaharia ce acum șade la Păltineni și este flăcău și curând se mută dă acolo, că este de la Bădeni din Ialomița, den Târgoviște mai în sus, în sud Dâmbovița, cu cheltuiala postelnicului Șarban Bâsceanu. Dar este cumpărat dă protopop Mihai Săseanu sin Radu Mărgineanu ot Săseni la leat 1792*" (Minei, s.l., s.a.)⁸⁵.

1843 mart. 21 - „*Să să știe că această sfântă Cazanie s-au legat de un Ionișă Bozoviescu (Boziorescu) cu to(c)meală taleri 35 i parale adică 5. Adică cinci sfanți și jumătate s-au dat de poporani și de alți oameni streini la car(e) și ce nu s-au ajunsu am pus eu vreo 7, Ioannu, la această sfântă cazanie a satulu(i) Mănești la leat 1843 Martie 21" – (Cazanie, Buzău, 1834)⁸⁶.*

⁸⁰ Daniela Lupu, Paul Negoită, *op. cit.*, p. 189.

⁸¹ Ionel Căndea, *op. cit.*, p. 252.

⁸² Potlogea, *Bis. din Oleșăști*, p. 505.

⁸³ Potlogea, *Schitul Rogozu*, p. 358.

⁸⁴ Constantinescu, *Bis. și m-ri, II*, p. 391.

⁸⁵ Constantinescu, *Bis. Sf. Nicolae*, p. 401.

⁸⁶ Tudor, *Bis. de lemn, II*, p. 1329.

1845 sept. 20 - „*Această sfântă și dumnezească carte ce să numește Cazanie, care cuprinde întru sine toate duminecele peste an și cele douăsprezece praznice împărătești este a dumnealui Toader Panțur și a soției dumnealui Sofica, cumpărată de dumnealui cu prețul ce să vede lângă pecetea preosfințitului părintelui episcop Buzăului. Și acum s-au legat de a douară de mine cel mai de jos iscălit cu lei 20, tot de dumnealui plătită ca să fie de veci pomenire Toader și Sofica și cu tot neamul lor cât va trăi această sfântă carte. Gheorghe sin preot Nanul ot sat Plășcoi am legat această carte de al doilea la leat 1845 septembrie 20, G[heorghe] N[an] P[lășcoianu]*” - (Cazanie, București, 1828)⁸⁷.

1846 aug. 2 - „*Gheorghe sin Popa Nai, legător din satul Pleșcoi. 1846 August 2*” - (Octoih-Catavasier, Buzău, 1839)⁸⁸.

1849 dec. 19 - „*Joan preot legător de cărți, la 19 decembrie 1849*”⁸⁹.

1851 mai 6 - „*Această sf. carte ce se cheamă Meneiu (sic !), acum al doilea cu cheltuiala lui Stan sin Anghel Frăsineanul s-a legat de un Ioniță, legător de cărți din Valea Mușcelului, 1851 mai 6. Preot Costache Duhov. ot Cătina ce să zice și Frăsinetu*” (Antologhion, București, 1786)⁹⁰.

1853 mai 30 - „*Gheorghe sin preot Nan din sat Pleșcoi, legător de cărți, 1853 maiu 30. Gheorghe*” - (Molitvenic, Buzău, 1835)⁹¹.

1853 mai 30 - „*Acest molitven(i)c este a lui Crăciun sin preot Mihail sat Mănești plaiul Slănic ce l-am legat eu mai sus numit și să fie știut ce am dat de legat lei 10 parale 5*”. Pe ultima copertă: „*Gheorghe sin preot Nan den sat Pl(e)școi legător de cărți. 1853 Maiu 30. Gheorghe Nan*” - (Molitvenic, Buzău, 1835)⁹².

1854 iul... - „*Acest sfânt și dumnezeiesc ceaslov s-au legat acum de a treia oară prin cheltuiala preotului Luca (Ludca) și prin Costache... (indescifrabil) din sat Băiești, oarecare preot să slujească pă el în biserică. Preot Luca Tasea,*

⁸⁷ Ionel Căndea, *op. cit.*, p. 253-254.

⁸⁸ Săndulescu-Verna, *Bis. din Vernești*, p. 94.

⁸⁹ Dimitrie Gh. Ionescu, *Biserici vechi din orașul Buzău*, în GB, anul XXIV (1965), nr. 1-2, p. 82.

⁹⁰ Constantinescu, *Bis. și m-ri*, I, p. 13.

⁹¹ Tudor, *Bis. de lemn*, I, p. 991.

⁹² Tudor, *Bis. de lemn II*, p. 1329.

preot Mitu și Gherase. Gheorghe sin preot Nan sat Pleșcoi legător de cărți. 1854 iulie ...” – (Ceaslov, București, 1830)⁹³.

1855 iun. 8 - „*Acest sfânt m. este al sf. biserici de la Mireș, cumpărat de lăcuitorii acestui sat și din reaua purtare a acelora ce umblaseră cu dânsul, se deslegase iar subiscălitul... l-am dat la legat D. logofătul Gheorghe sin preotul Nan din satul Pleșcoi, cu prețul trei sfanși și jumătate, adică plata ostenelii sale și s-a legat la anul 1855 iunie 8. Grig. Ionescu” - (Molitvenic, s.l., s. a.)⁹⁴.*

1860 iul. 21 - „*Acestu tipicu este al suptscrisului de mai jos cumpărat cu lei 9 adică noă și legat de Neculai Botezat cu lei 6,30 adecă șase lei și pr. treizeci și spre ținerea de minte amu iscălitu ca să (nu să) înstreineze de către cinevași. Preotu Sto(i)anu D.h.v. (Duhovnicu) Bodinești, 1860 iulie 21” – (Tipic bisericesc, București, 1850)⁹⁵.*

1860 - „*La leatu 1860 s-au legatu această Sf. Evanghelie de logofātu Andrei Cuțiteiu cu cheltuiala lui Ioan Frăsineanu și Stan Frăsineanu cu lei 24” – (Evanghelie, s.a., s. l.)⁹⁶.*

[1870] - „*Acest trup de Minei ce cuprinde două luni, pă decembrie și pă ghenarie, s-au legat de subscrisul fiindcă paralele ce s-au adunat ca să se pună geamurile la Paștele trecut în 1869 de la câțiva din lăcuitori, nu s-au dat nicăieri decât s-au pus la cutia bisericii, fiindcă geamurile s-au pus de dumnealui domnul Dincă Săseanu și acele parale deși erau la număr lei 17, dar odată a scăzut gologani firfircile rusești și au rămas și acei 17 lei numai 9 care se puse la cutie. Și această carte se dedese la legător și când au adus-o, eu n-am îndrăznit a mai cere paralele și am plătit singur cu lei bani 12 și s-au legat de Andrei Cuțitei. Preot Ion Banică” (Minei, dec.-ian., s. a., s. l.)⁹⁷.*

1879 mart. 25 - „*Acest Ohtoic s-a legat acum a doa oră de Andrei Cuțitei, prin silința supt scrisului de mai jos și s-au plătit din venitul bisericii din anul 77 și 78 și nu s-au ajuns numai acele parale fiind că abia se luase 4 franci la Nașterea Domnului; în acei doi ani s-au mai luat 3 lei buni în ziua Sfântului Vasile anului 1879 iar restul a rămas nedat, pentru care vă rog domnilor care sunteți adunați să binevoiți a ajuta și dumneavoastră care cu ce veți putea ca*

⁹³ Paul Negoită, Ștefan Stănescu, *op. cit.*, p. 158, n. 60.

⁹⁴ Constantinescu, *Bis. și m-ri, II*, p. 389.

⁹⁵ Tudor, *Bis. de lemn, III*, p. 128.

⁹⁶ Constantinescu, *Bis. și m-ri, I*, p. 16.

⁹⁷ Constantinescu, *Bis. Sf. Nicolae*, p. 402.

să dăm legătorului restul. 1879 martie 2. Preot Ion Bănică” – (Octoih, București, 1854)⁹⁸.

Abrevieri și sigle ale periodicelor citate:

AIICN = Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca, Cluj-Napoca

BC = „Biblioteca și cercetarea”, București

BCMI = „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, București, Craiova

CB = „Călăuza bibliotecarului”, București

GA = „Glasul Adevărului”, Buzău

GB = „Glasul Bisericii. Revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei”, București

Îngerul = „Îngerul. Revistă bisericească a clerului din eparhia Buzăului”, Buzău

MO = „Mitropolia Olteniei”, Craiova

Mousaios = „Mousaios. Buletin științific al Muzeului Județean Buzău”

RB = „Revista Bibliotecarului”, București

SCB = „Studii și cercetări de bibliologie”, București

Abrevieri și sigle ale publicațiilor citate:

Bacâru, *Vechi legături* = Livia Bacâru, *Vechi legături de cărți românești. Introducere în istoria legătoriei din România*, în SCB, S.N, XIII, 1974, p. 39-90.

Constantinescu, *Bis. și m-ri I* = N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din județul Buzău*, partea I. Extras din BCMI, Craiova, 1924.

Bis. și m-ri II = N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din jud. Buzău*, partea a II-a, în Îngerul, anul XIII (1941), nr. 5-6, p. 367-392.

Constantinescu, *Bis. Sf. Nicolae* = Horia Constantinescu, *Biserica „Sf. Nicolae” din Bâscenii de jos (Buzău)*, în Îngerul, anul IX (1937), nr. 6, p. 313-319 (partea I); nr. 7-8, p. 396-406 (partea a II-a);

Vechi bis. = Horia Constantinescu, *Vechi biserici de lemn de pe Bâsca Chiojdului*, în Îngerul, anul X (1938), nr. 3, p. 221-237.

Potlogea, *Bis. din Largu* = Ion Potlogea, *Vechea biserică din satul Largu (Buzău)*, în Îngerul, anul XII (1940), nr. 3-4, p. 250-257.

Schitul Rogozu = Ion Potlogea, *Despre schitul Rogozu*, în Îngerul, anul XII (1940), nr. 5-6, p. 353-358.

Bis. din Oleșăști = Ion Potlogea, *Biserica din Oleșăști*, în Îngerul, anul XII (1940), nr. 7-8, p. 499-511.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 404-405.

Săndulescu-Verna, *Bis. Ciobănoaiei* = C. Săndulescu-Verna, *Biserica Ciobănoaiei*, în *Îngerul*, anul IV (1932), nr. 6, p. 22-23.

Bis. din Lăpoșel = C. Săndulescu-Verna, *Biserica din Lăpoșel*, în *Îngerul*, anul X (1938), nr. 12, p. 1120-1124.

Bis. din Vernești = C. Săndulescu-Verna, *Bisericile din Vernești (Buzău)*, în *Îngerul*, anul XIII (1941), nr. 1-2, p. 69-98.

Tudor, *Bis. de lemn, I* = Sandu Tudor, *Biserici de lemn pe valea Slănicului - Buzău*, în GB, anul XXIX (1970), nr. 9-10, p. 987-993.

Bis. de lemn II = Sandu Tudor, *Biserici de lemn pe valea Slănicului - Buzău*, în GB, anul XXXII (1973), nr. 11-12, p. 1327-1335.

Bis. de lemn III = Sandu Tudor, *Biserici de lemn pe valea Slănicului - Buzău*, în GB, anul XXXIII (1974), nr. 1-2, p. 125-133.

VBPCN = *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și Valorificare*

BOOKBINDERS OF THE BUZĂU COUNTY (SECOND HALF OF THE 18th CENTURY - 19th CENTURY)

Abstract

A great part of the old cult books from the collections of Buzău County still preserves the original bindings made in the 18th -19th centuries. At the time, the printing house made only a loose cover for the books, and the buyer had to protect the book with wood or leather covers. In other situations, the damaged books needed to be repaired or bound once again. Thus, the binders were very important people in the community, therefore we have to study their activity and have a good knowledge of the impact book-society in the Carpathians Curve area. Until the 19th century, only the church people practiced the book-binding: monks, priests, psalm readers, and the binding type used was called "cloistral". In the 19th century appear the specialized craftsmen who signed as "book-binders".

The giving, as well as the binding of a book for the village church, represented memorable gestures that needed to be noticed and written. Sometimes, the binders themselves wrote on the book pages the date, the price and the name of those who paid for the binding. Starting from these notes, we identified 15 binders, born in the Buzău County villages or just passing. One of those, with a constant activity, was Father Nan of Pleșcoi village (attested in 1795-1822) and his son, Gheorghe chancellor (mentioned in 1816-1855).

fig. 1. Legătură brâncovenească cu motivul evantaiului (Colecția Episcopiei Buzăului)

fig. 2. Legătură mănăstirească, 1/2 sec. XIX (Colecția Muzeului Județean Buzău)

fig. 3. Legătură sec. XIX, cu numele proprietarului Arsenie monah (Colecția Episcopiei Buzăului)

fig. 4. Prese de legătorie, sec. XIX (Colecția m-rii Ciolanu)

fig. 5. Ustensile de legătorie ("fiare" pentru ornamentarea copertilor), sec. XIX (Colecția m-rii Ciolanu)

fig. 6. a. Legătură sf. sec. XIX (Evanghelie, Buc. 1693), (Colecția m-rii Ciolanu)

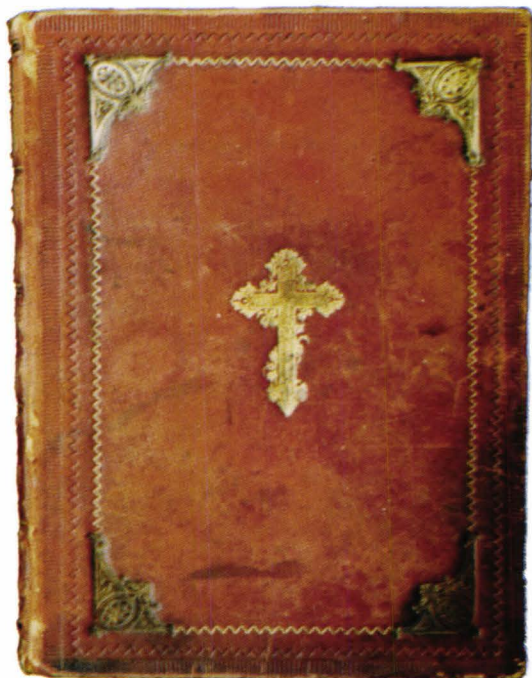

fig. 6. b. Legătură sf. sec. XIX
Evanghelie, Neamț, 1845,
(Colecția m-rii Ciolanu)

fig. 6.c Legătură sf. sec. XIX
Evanghelie, fără p. de titlu,
(Colecția m-rii Ciolanu)